

УДК: 512.154

Асанакунов Т.А.

РПККЖ ж-а КДИнин филологиялык билим
берүү кафедрасынын профессору

МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДИ ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ОКУТУУДА ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУНУН МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Бул макалада мамлекеттик тилди экинчи тил катары натыйжалуу окутуунун шарттары каралган. Демек, окутуу максаттары окуучунун окуп-үйрөнүү мүмкүнчүлүгүнө карай аныкталуусу зарыл. Ал максаттар окуучуларга маалымдалышы жана түшүндүрүлүшү керек. Окуучуларга ачык-айкын жана түшүнүктүү болуулары зарыл. Окуучулар максатты түшүнгөнүн өз сөздөрү менен билдириши керек. Негиздүү болуусу, билим берүү стандартынын талаптарына ылайык келүүсү тийиш. Ушундан улам жаңы технологияларды колдонуунун усулдук негиздери жана сабактын болжолдуу үлгүсү сунушталган.

Негизги сөздөр: Мамлекеттик тил, жаңы технология, методикалык негиз, билим, түшүнүү, колдонуу, талдоо, баалоо, практика, окутуу процесси.

В данной статье рассмотрены условия эффективного обучения государственного языка как второго языка. Цели обучения должны определяться в соответствии с возможностями обучения ученика. Ученики должны быть информированы о целях и цели должны быть объяснены им. Необходимо, чтобы они были ясны и понятны для учеников. Они должны быть обоснованными, должны соответствовать требованию стандарта образование. Исходя из этого предлагается методические основания использования новых технологий и примерный образец урока.

Ключевые слова: государственный язык, новая технология, методическое основание, образование, понимание, использование, анализ, оценивание, практика, процесс обучения.

This article deals with conditions of teaching national language as a second language. The goals of the lessons should take into consideration students' ability to cope with a material. The goals of the lesson should be clearly explained to students. Students are to speak out their comprehension of lesson goals. The goals of the lesson should be set according to educational standards. After these criteria met, new technologies in teaching Kyrgyz as a second language and lesson plans are to be proposed.

Key words: National language, new technologies, methodological principles, education, comprehension, use, analysis, evaluation, practice, education process.

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде Мамлекеттик тилди үйрөтүү деңгээлин жогорулатууда негизги басым кыргыз тилин окутуунун жаңы технологияларын билип, түшүнүп, колдонуп, талдап, баалап практикада пайдалана алууга бурулуп, илимий-педагогикалык негизде аныктап, максаттарын көрсөткүчтөр аркылуу натыйжалуу талдоого жана жалпылаштырууга аракет жасоо зарыл.

Окутуу процессинде кандай гана предмет болбосун, ал өзүнүн нукура касиеттүү өзгөчөлүгү аркылуу мугалим үчүн зарыл болгон маселелердин чечилиши, өз алдынча изилдегендиги менен айырмаланат. Мамлекеттик тилди окутуу методикасы да башка предметтер сыяктуу бир топ маселелердин айланасында алдыга көптөгөн максаттарды жана милдеттерди коюп, аларды иш жүзүнө ашырууда. Айрыкча, орто мектептерде мугалим менен окуучунун, окуучу менен мугалимдин, окуучу менен окуучунун ортосундагы “ар бир ой баалуу” алтын эрежеси аркылуу эркин ой жүгүртүүнү жүзөгө ашыруу менен билим алуунун, тил таануунун, таалим-тарбия берүүнүн мазмунун тереңдетүүдө бир катар көйгөйлөр чечилсе да, бүгүнкү күндө бир топ кыйынчылыктарга кабылышууда. Ушундан улам, орто мектептерде ар тараптуу компетенттүү, жигердүү окуучуларды тарбиялоо, «менин» ойготуу, өз алдынча ой жүгүртүүсүн өөрчүтүү, айланага сын көз менен кароого, чындыкты издөөгө жол көрсөтүү, эстетикалык кумарлануусун стимулдоо, адеп-ахлактык аң-сезимин активдештирүү, руханий-эмоционалдык

байланышын жогорулатуу, көркөм табитин өстүрүү» [5] сыяктуу маселелер курч коюлууда. Ошондуктан кандай жол менен болсо да, бул максаттарды жана милдеттерди практикада тастыктоо зарылдыгын пайда кылууда.

Окуучу эстутуму аркылуу тил таанымы калыптанып, ой жүгүртүүсү өнүгүп, ар кандай нерсени билет, түшүнөт, үйрөнөт жана адамдар ортосундагы баарлашууларды талдайт. Ушундан улам, мейли бала бакчада, мейли орто мектептерде болобу, окуучулар эстутум процесстерин калыптандыруу менен гана чектелбестен, аларды ойлонтууга, өз алдынча иш аракет жасоого, алган билимдеринин негизинде кандайдыр бир жаңы нерселерди изденип, жаңы ойду таап, жаңы натыйжаларды алууда «өзүнүн бүткүл ишкердиги менен түбөлүккө шайкеш эмгектенүүсүнө» түрткү берүү - бүгүнкү турмуш чындыгы. Анткени совет доорунда жалпы теориялык, философиялык ой жүгүртүү аркылуу дүйнөнү ар түрдүүчө андоонун жана көз караштардын ар түрдүү болушун шарттоонун ордуна, бирдей көз карашта болууну талап кылып, мугалимдин позициясы аркылуу рамкадан чыкпоо өкүмү сүргөн. Ошондуктан бүгүнкү улуттун ден соолугун мамлекеттик идеологиянын деьгээлине көтөрүү зарылчылыгынын алдында турабыз. Окуучулардын эстутумун калыптандырууда алгач ирет сүйлөө кебин өстүрүү керек. Кепти өстүрүү, алгач, үй-бүлөдөн, бала бакчадан, мектептен уланып, алардын практикалык байланышы аркылуу эволюциялык процессте жүрөт. Себеби өз ара пикир алышуу аркылуу бала адегенде 1-2 адам менен өз оюн кыска, так билдирип диалогго чыгып, айтайын деген оюн кыскача билдирип, пикир алмашканга үйрөнөт, кийин класста өз ой-пикирин ачык-айрым, кенен, аргументтерге таянуу аркылуу бергенге калыптанат. Диалектиканын мыйзамдарында көрсөтүлгөндөй, окуучу алгач, класстарда диспут жүргүзүү аркылуу өз пикириндеги ички карама-каршылыктарды ачып берип, акыйкатка жетүү үчүн аракет жасоодо анын ишмердүүлүгү акырындап, чыгармачылык активдүүлүгү калыптанат.

Себеби кандайдыр бир нерсе жөнүндөгү ой-пикир бүтпөстөн башкасына өтпөө, бир убакыттын өзүндө эки карама-каршы ой-пикирдин болушу – танууну тануу закону. Бир убакыттын өзүндө эки карама-каршы ой-пикирдин - бири ар дайым чын, экинчисинин калпыс болушун жогорку деңгээлде өздөштүрүшкөндө гана туура ой жүгүртүп, окуучунун жеке компетенттүүлүгүн калыптандырышы ыктымал. Ушундан улам замангабап окутуудагы компетенттүүлүктү калыптандыруунун өнүгүшүн психолог Г.Д.Чистякова:

-көйгөйдүн ишке ашырылышынан, пикир, көз караштын формалдуулукка жол берилбесинен;

-суроого жооп издөөдөн жана ага жооп берүүдөн;

-табылган жоопту субъект жабылыктын ачылышы катары билүүсүнөн;

-айтылган жооптун тууралыгын далилдөөдө, аны башка кишиге негиздеп берүүсүнөн көрөт деген пикирлери [12] ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө берген аныктамалар болуп саналат. Анткени жогоруда белгиленген философиялык категориялар башка предметтерден окуучулардын түшүнүктөрүнүн жалпылагыч касиетке ээ экендигин далилдейт. Мисалы, салттуу окутууда компетенттүүлүк тургай окуучунун өз алдынча ойлонуусуна да мүмкүнчүлүк берилген эмес (себеби мугалим сабак өтө турган болсо, өзү гана түшүндүрүп, сүйлөп, жаздырып анан түшүндүрбү? -деп сурап, чыгып кетчү), ал эми окутуунун жаңы технологиялары колдонулуп өтүлгөн сабакта сабактын максаты окуучунун позициясынан коюлуп, анын алгачкы минутасынан акыркы минутасына чейин окуучу чыгармачылык менен ойлонууга шарт түзүлөт. Эгерде окутуунун максатын окуучунун позициясынан коюп сабакты өтө турган болсок, чакыруу жасалып, жаңы тема маалымдалгандан кийин аны ар кандай ыкмада өткөрүү мугалимдин жеке чыгармачылыгына жараша боло тургандыгын төмөндөгү №1 сабактын модели аркылуу далилдегенге аракет жасайлы.

Натыйжалуу окутуунун шарттары: Окутуу максаттары окуучунун окуп-үйрөнүү

**НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА.
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ**

мүмкүнчүлүгүнө карай аныкталууга тийиш.

Бул максаттар:

- окуучуларга маалымдалышы жана түшүндүрүлүшү керек;
- окуучуларга ачык-айкын жана түшүнүктүү болуулары зарыл;
- окуучулар максатты түшүнгөнүн өз сөздөрү менен билдириши керек;
- негиздүү болуусу, билим берүү стандартынын талаптарына ылайык келүүсү тийиш;
- ишке аша тургандай болууга тийиш;
- өлчөөгө ылайыктуу болушу керек.

Сабактын темасы: Сөз түркүмдөрүн кайталоо.

(Кыргыз тили, 5-класс)

Сабактын максаты:	Көрсөткүчтөр (индикатор)
а) Билим берүүчүлүк: Окуучулар сөз түркүмдөрүнүн түзүлүшүн, маанисин айырмалашат.	Эгерде сөз түркүмдөрүнүн түзүлүшүн, маанисин бири-биринен айырмалап, ажырата алышса.
б) Өнүктүрүүчүлүк: Окуучулар сөз түркүмдөрүн пайдаланып («Синквейн» ыкмасы аркылуу) сүйлөм түзө алышат.	Эгерде «Синквейн» ыкмасын практикада колдонуп, сүйлөмдөгү сөз түркүмдөрүнүн аткарган кызматын билип, маанилүү сүйлөм түзө алса.
в) Тарбиялык: Окуучулар «кооз», «сулуу», «таза», «сыйлоо», «чынчылдык» ж.б. сөздөрдү оозеки кебинде, сүйлөм түзүүдө колдонууну үйрөнө баштайт.	Эгерде оозеки кебинде жана өз алдынча сүйлөм түзүүдө «чынчылдык», «кооз», «сулуу», «таза», «сыйлоо» деген сөздөрдү колдоно баштаса.

Өтүү мөөнөтү: Сентябрь

Колдонулган ыкма: «Синквейн»

Убактысы: 45 мүнөт

Сабактын тиби: Кайталоо сабагы

Каражаттар: 6 топко 1ден тапшырма (синквейн түзүү үчүн тема) жазылган карточка (№1 тиркеме); 1ден синквейн түзүүнүн схемасы (№2 тиркеме); 1ден болжолдуу мисалы (№3 тиркеме); 1ден флипчарт; жалпы класс үчүн 1 актай флипчарт досканын ортосуна илинет (бардыгы 7 флипчарт); 1ден 3 түстүү 1 комплект маркер (1 топко 1ден (6)); скотч.

Иш кадамдары: (Окуучулардын аткаруучу иш-аракеттеринин кадамдарынын ирети)

Сабактын жүрүшү: Уюштуруу

Саламдашуу.

Алтын эрежени эске салуу.

1. Гумандуулук, эгемендүүлүк, кызматташтык, тынчтык, экология, укук деп айтуу менен окуучулар 6 топту түзүшөт. Каражаттарды алышат. Досканын орто жеринде жалпы класс түзө турган синквейн үчүн актай флипчарт илинет.

2. Ар бир окуучу өз алдынча карточкадагы тема боюнча (1ди өткөн чакка, 1ди учур чакка, 1ди келер чакка) 1ден 3 синквейн түзүшөт.

3. Ар бир топтун мүчөлөрү өз ара бири-биринин түзгөн синквейндери менен таанышышат, 3 чакка 1ден (өткөн чакка 1, учур чакка 1, келер чакка 1) синквейнди биргелешип түзүп, үчөөнү 3 башка түстөгү маркер менен 1 флипчартка жазып, досканын орто жеринде жалпы класс түзө турган синквейн үчүн илинген актай флипчарттын айланасына илишет.

4. Ар бир топ түзгөн синквейндерин жалпы класска (чыгармачылык мүмкүнчүлүгүнө, таланттарына жараша кээде обонго салып ырдап же үн кубултуп көркөм окуп да беришет)

бет ачаар (презентация) жасашат.

5. Класс түзүлгөн синквейндерди жалпылап, 1 тема коюп, ага биргелешип 1 синквейнди түзүп, ортодогу актай флипчартка жазышат. Сөз түркүмдөрүнүн маанисине карата туура ылайыкталышын, түзүлүшүн, маанисин талкуулашат. Түзүлгөн синквейндерди дептерлерине көчүрүп алышса да болот.

Мүмкүнчүлүк:

(Бул колдонулган ыкма, иш-аракет аркылуу окуучулар кандай билимдерге, көндүмдөргө ээ болгону, эмнеге жетише алгандыгы, мүмкүнчүлүгү белгиленет)

Синквейнди колдонууда окуучулар төмөндөгүдөй натыйжаларга жетишет:

Сөз түркүмдөрүнүн өз ара айырмасын ажыратып билип, практикасында колдонуу менен этиштин чактарын кайталап, өткөн мезгил, азыркы учур жана келечек боюнча ой жүгүртүшүп, алдын ала божомолдой билүү көндүмдөрүн мамилелешип иштөө аркылуу өздөштүрүшөт. Укук, мыйзам, гумандуулук, экология, кызматташтык деген сөздөрдү пайдаланып, алардын маанисин өз ара жардамдашуу, биргелешип иштөө менен бекемдешет.

Талкуулоо үчүн суроолор:

(Бул иш-аракетте окуучулардын алган билимин, көндүмүн, маанайын, көңүлүн, сезимдерин билүү жана теманы талкуулоо үчүн жогорку деңгээлдеги концептуалдык «ачык» суроолорду берүү аркылуу максатка жетүү үчүн берилүүчү суроолор)

1. Жаратылышка гумандуу мамиле дегенди кандай түшүнөсүңөр?

(болжолдуу жооптор: достукта, кызматташтыкта болуп, айлананы таза сактоо, жаныбарларды коргоо...)

2. Тынчтык, укук, мыйзам, калыстык, эгемендүүлүк, кызматташтык деген сөздөрдүн мааниси жөнүндөгү силердин оюңар кандай?

3. Кыргызстандын жана дүйнө балдарынын сезиминде силер түзгөн синквейндеги түшүнүктөр сакталбаса эмне болот деп ойлойсуңар?

4. Балдардын укугу бар. Ал эми жоопкерчилиги, милдети жөнүндө эмне айта аласыңар?

5. Жаратылышты жана адам укугун коргоо боюнча Кыргызстанда кандай уюмдарды жана иш-аракеттерди билесинер?

6. Бул иш-аракеттен силерди таң калтырган, кызыктырган кандай жаңы маалыматтар кездешти?

Улантуу:

Окуучулар жаратылышты коргоо жана адам укугу боюнча Кыргызстандагы иш - чаралар жөнүндө ата-энелеринен сурашса да болот. Газета-журналдардан, сыналгыдан адам укугу боюнча маалыматтарды пайдаланып, кыска эссе жазып, (мисалы: телеберүүдөгү «Добуш», «Багыт» ж.б. программалар боюнча...) андагы сөздөрдү сөз түркүмдөрүнө ажыратып, жалпы класска айтып бергиле деп сунуш кылса да болот.

Сунуш:

1. Синквейндин ордуна классташтар, мугалим же мектеп ж.б. тууралуу аңгеме түзүп, андагы сөздөрдү сөз түркүмдөрүнө ажыратуу тапшырмасын берсе болот. Мында убакыт үнөмдөлөт, каражаттар аз чыгымдалат.

2. Каражаттар жок болсо 3-кадамда дептерлерине синквейн түзүп, 5-кадамда оозеки жалпы класска бет ачаар (презентация) тартууласа болот.

1- тиркеме:

«**Синквейн – беш сап ыр**» түзүүнүн схемасы:

1. Зат атооч сөз (1сөз) (суроолору: Ким? Эмне?)

2. Сын атооч сөз (2 сөз) (Кандай?)

3. Этиш (3 сөз) (Эмне кылат?)

4. Биринчи сапка тиешелүү фраза же сүйлөм (4 же 5 сөз)

5. Биринчи саптын синоними

2-тиркеме:

«Синквейн» түзүүнүн болжолдуу мисалы:

1. Табият
2. Кооз, пайдалуу
3. Корголот, өзгөрөт, бузулат
4. Айлананын тазалыгын сактай билели!
5. Жаратылыш

Ошентип, салттуу сабактан жогорудагы сабактын **артыкчылыгы:**

- окуучулар бири-биринин пикирин көңүл коюп укту жана баалады;
- алдын ала теманы элестетип, көрө билишти;

- билген, көргөн, кабыл алган нерсесинин натыйжасында ар бир окуучу өз алдынча идея топтогонго жетишишти;

- алган билимин реалдуу турмуш менен айкалыштыра билүүгө жетишишти.

Демек, окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн орто мектептердин окуучуларын жаңы технологиялар аркылуу ой жүгүртүүсүн, оозеки жана жазуу кебин өнүктүрүүгө туура келгендиктен, окуучуларды төмөнкү жагдайларга көңүл бурдуруу зарыл:

- биринин пикирин экинчиси көңүл коюп угуусу жана баалоосуна;
- жаңы теманы алдын ала элестетип көрө билүүсүнө
- билген, көргөн, кабыл алган билимдерин эстугумунда ар дайым сактай билүүсүнө;
- билген билимин реалдуу турмуш менен айкалыштыра билүүсүнө;
- чыгармачыл ойлоого жөндөмдүү болуусуна;
- билимдерди талдап, баалай алуусуна.

Жогоруда окутуунун жаңы технологиялары колдонулуп, максаттар окуучунун позициясынан коюлуп өтүлгөн сабак, билим берүүнүн дүйнөлүк талабына ылайык, пикирлеш, толук кандуу жашоо образына ээ, өз алдынча ой жүгүртүүсү бар, жигердүү, компетенттүү жаңы кылымдын окуучусун тарбиялап чыгуубузга көмөкчү боло тургандыгын байкадык.

Бул позициядан алганда, өз алдынча ой жүгүртүү дегенде, өз көз карашын ар тараптуу билдирүү же адамдардын пикирин угуп-укпай аткаруу эмес. Тескерисинче, окуучу көргөн, уккан, билген жасаган нерселерине, ар кандай көрүнүштөргө аң-сезимдүү мамилесин билдирип, өз алдынча анализдеп, синтездеп, жалпылап, салыштыруусун эркин түшүндүрүп, пикирлешине оюн так, кыска, даана жеткирүү жөндөмдүүлүгүн айтабыз.

5-класста окуучулар жаңы гана башталгыч класстык курактан өтүшүп, өз алдынчалуулукка калыптана баштаган мезгил. Психология илиминде белгиленгендей, окуучулар бул мезгилдерде өзүлөрүн кандайдыр бир жагымдуу алып жүрүүгө аракеттенип, ар кандай нерселерге кызыгуусу күчөгөндүгү менен мүнөздөлөт. Бул өзгөчөлүк өзүн-өзү андоодон, адеп-ахлагын, ички руханий дүйнөсүн кененирээк таанып билүүгө, андан жыйынтык чыгарууга алып келет. Себеби А1.1-баштапкы деңгээлиндеги кечээги мектеп партасындагы окуучу бүгүн А2-деңгээлиндеги окуучу катары классташтарынын алдында өз алдынча пикир айтканга кызыкдар болуп, ага умтулууга жөндөмдүү келишет. Ошондуктан Европа тарбиясында философия жана психология илими таалимдин философиялык негизи болгон сыяктуу Кыргызстандын билим берүү системасында да, окуучуларга грамматиканы жаттатып теориялык гана билим бербестен, алардын ар кандай психологиялык абалдарына маани берилип, андан жыйынтык чыгарып, бул психологиялык жагдайдын артыкчылыгын аларга да үйрөтүү менен ар дайым идеялык багыт берип турушубуз негизги милдеттерибиздин бири.

Окумуштуу П.Я.Гальперин башталгыч класстын босогосунан негизги мектепке келген окуучулардын бардыгы алгач чыгармачыл, активдүү ишмердикте ой жүгүртө албастыгы алардын психологиясындагы бирден-бир олуттуу кемчилик экендигин белгилеп, аларды жоюунун жалгыз жолу үйрөнүлүп жаткан нерсенин же көрүнүштөрдүн объективдүүлүгүнө, акыйкаттыгына, тууралыгына, ишенүүлөрү үчүн аларды далилдөөгө, өзгөчө семинар, практикалык сабактарда штамп сөздөрдөн, фразеологизмдерден пайдаланууга жол бербей, алган билимдерин практика жүзүндө колдоно билүүгө үйрөтүү

керек -деп белгилейт [4]. Демек, алгач, окуучулардын узак мөөнөттүү эстутумун, ой жүгүртүүсүн калыптандыруу –биринчи милдет. Себеби логикалык ой жүгүртүүдө ар бир окуучунун турмуштук көрүнүштөргө, алган билим денгээлине ылайык мамилеси калыптанып, ар тараптуу анализ кылуу мүмкүнчүлүгү жаралат. Профессор С.К.Рысбаев «Инсандын ой жүгүртүүсүн, эстетикалык табитин, ишке чыгармачылык менен мамиле кылуусун, жөндөмүн, билимин, өстүрүү» [3] керектиги, окуучулардын турмушту андап билүүсү ой жүгүртүү аркылуу калыптанарына токтолот. Анткени «менин ойготуу, өз алдынча ой жүгүртүүсүн өрчүтүү, айланага сын көз менен кароого үйрөтүү, чындыкты издөөгө жол көрсөтүү, эстетикалык кумарлануусун стимулдоо, моралдык аң-сезимин активдештирүү, духовный-эмоционалдык байлыгын арттыруу, көркөм табитин өстүрүү» [6] турмуш чындыгын үйрөнүүдө таалимдин турмуш менен карым-катнашын үйрөтүүдөн турарын билген, окуучунун эстутуму кенен масштабда жана жыйынтыктуу болушу үчүн мугалим дидактиканын ар дайым турмуш менен тыгыз байланышта болушуна жетишүүсү зарыл. Себеби «акыл маданияты менен адеп маданияты бирин-бири коштоп, жандап, толуктап турган ыйык адамдык сапаттардын негизгиси экендигинен» улам окуучу мугалимдин берген билим-тарбиясын узак мөөнөттүү эс тутумунда кабыл алып, аны түшүнүп, колдонуп, талдап, баалап өзүнүн бардык күчүн кызыгып билим алууга жумшайт. Демек, мындан мугалим билим берип, окуучу алган билимин эс тутуму аркылуу жыйынтык чыгарат. Анын натыйжасы бири-бири менен тыгыз байланыштагы ой жүгүртүү аркылуу пайда болгон турмуштук далилдерге айланары айкын.

Адабияттар:

1. Активные формы и методы обучения /Составитель: проф. Мамбетакунов Э. – Б., 2007. – 45 с.
2. Алимбеков А. Окутуунун жалпы методдору. – Бишкек, 2004.
3. Байгазиев С.О., Рысбаев К С. Педагогикалык тажрыйба. Изденүүлөр жана тажрыйбалар. - Ф., Мектеп. 1989.30 - бет, 58 - бет.
4. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий //Исследования мышления в советском психологии. - М., 1996. 213 - б.
5. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. I том. - Ф.: Илим, 1987. (Цитата)
6. Крофорд А., Солсо В., Мэтьюз С.Р., Макинстер Дж. Уроки критических мыслителей: стратегии активного обучения и критического мышления. Публикация проекта Развитие критического мышления через чтение и письмо.- Режим доступа: www.rwct.net
7. Решетников П.Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера. - М., 2000.
8. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. в 2-х т. - М., 1974.
9. Ушинский К.Д. Тандалган чыгармалар, 8 - том. - Москва.
10. Чистякова Г.Д. Групповая работа на уроке. - М., 1975.
11. Фердинанд де Соссюр Труды по языкознанию. - М., 1977. – 57 – бет.
12. Эсеналиева К. Кыргыз тилин окуп-үйрөнүүдө денгээлдер боюнча компетенттүүлүктөрдү баалоо. –Бишкек, 2014.